TÜRKÇE VE ALMANCADAKİ EDEBİ TÜR ADLANDIRMALARININ ETİMOLOJİK KÖKEN BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Öğr. Gör. Dr. H. Kazım KALKAN♣ Do-. Dr. Aylin SEYMEN

Tüm doğal diller tarihin akışı içerisinde çeşitli dillerle etkileşime girmişler ve bu durumun neticesi olarak yapı, ses ve anlam boyutunda çeşitli değişimlere uğramışlardır. Dillerdeki bu değişimin en yoğun gözlemlendiği alan ise kelime hazinesidir. Değişen yaşam şartları ve farklı kültürlerle girilen iletişim, toplumların daha önce bilmedikleri olgularla karşılaşması sonucunu doğurmuş ve devamında da bunların adlandırılması gibi bir zorunluğu beraberinde getirmiştir. Toplumların bu sorunu çözmek için tercih ettikleri iki ana yöntem kelime türetme ve yabancı dilden alıntı yapmadır. Türkçe ve Almanca da diğer tüm diller gibi başka dillerden çok sayıda alıntı yaparak hem adlandırma sorununu çözmeye çalışmış hem de kelime hazinelerini zenginleştirmişlerdir. Türkçe ve Almanca özelinden bakıldığında alıntı kelimelerle en sık karşılaşılan alanlardan biride edebiyattır. Her iki dil de gerek edebiyat terimlerinin gerekse edebi türlerin adlandırılmasında etkileşimde oldukları dil veya dillerden bolca kelime alma yoluna gitmişlerdir.

Bu kapsamda söz konusu çalışmayla her iki dilin edebi türlerini adlandırmada kullanılan kavramların etimolojik kökenlerinin tespit edilerek karşılaştırılması amaçlanmıştır. Böylelikle Türkçe ve Almancanın söz konusu adlandırmaların ne kadarını dışarıdan almış oldukları ve ne kadarını kendi öz kelime hazinelerinden karşıladıkları ortaya konulabilecektir. Ayrıca bu kavramların hangi yabancı dil üzerinden giriş yaptığı da incelenecek ve ilgili dilin edebi kavramlarını şekillendirmede belirleyici rol oynamış olan dil veya diller de saptanabilecektir. Ayrıca bu karşılaştırma sayesinde Türkçe ve Almanca dillerinin etimoloji sözlüklerinin ihtiyaca cevap verip veremedikleri hususunda çok sınırlı da olsa bir kanaate ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Çalışmada Almanca terimler için başvuru kaynağı olarak Wolfgang Pfeiffer'in Almancanın etimolojik sözlüğü (Etymologisches Wörterbuch des Deutschen) tercih edilmiştir. İlgili sözlük seksenli yılların başında doğu Almanya'da Wolfgang Pfeifer'in liderliğini yaptığı bir grup bilim adamı hazırlanmaya başlanmış, 1989, 1993 ve 1995 yıllarında çeşitli baskıları yapılmıştır. Türkçe Terimlerin kökenini araştırmak için ise Sevan Nişanyan Tarafından hazırlanan Nişanyan Sözlük'te karar kılınmıştır.

Seçilen terimlerin kökenleri araştırılırken üç temel veri dikkate alınmıştır. Birincisi kelimenin ilk olarak hangi dilde ortaya çıktığıdır. İkinci önemli veri bu kelimenin direk mi

♣ Gazi Üniversitesi, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, k.kalkan@gazi.edu.tr

Bu dokuman 2025/07/03 10:39:07 tarihinde (194.27.7.38) bookcites.com adresinden indirilmiştir.

yoksa üçüncü bir dil aracılığı ile mi ilgili dile geçtiğidir. Üçüncüsü ise söz konusu geçiş işleminin hangi yüzyılda vuku bulduğudur.

Bir diğer önemli nokta da çalışmada ele aldığımız edebi tür isimlerinin ilgili dilde kullanılmaya başlanma tarihidir. Örneğin anlatı, deneme gibi tür adları anlatmak, denemek gibi fiillerden türetilmiş isimlerdir. Bu filler çok uzun zamandan beri Türkçede kullanılmaktadır. Fakat çalışmamızda kelimenin türetildiği kökün geçmişinden ziyade kelimenin ne zaman ortaya çıktığı esas alındığından anlatı ve deneme gibi kavramların geçmişlerinin çok uzağa gitmediği görülmektedir. Fakat yine de yanlış anlamaya yol açmamak adına önce tür adının ortaya çıktığı tarih verilmiş, hemen arkasından da ilgili kavramın türediği kökün tarihi parantez içerisinde gösterilmiştir.

Tür Adı	Alındığı Dil	Almancaya Girişi	Kelimenin Kökeni
Anektode (Anektod)	Fr. anecdote	18.yy	EYun. anékdota
Epos (Destan)	Lat. epicus,	18. yy.	EYun. epikós
Erzählung (Anlatı)	Alm. irzellen	17. yy. (8. yy.)	Alm. irzellen
Essay (Deneme)	Fr. essais	18. yy.	Lat. exagium
Fabel (Fabl)	Fr. fable	15. yy.	Lat. fābula
Gedicht (Şiir)	Alm. tihtōn	18. yy. (9. yy.)	Alm. tihtōn
(Kurz)Geschichte (Kısa Hikaye)	Alm. giskiht	16. yy. (11. yy.)	Alm. giskiht
Legende (Efsane)	Lat. legendum	15. yy.	Lat. legendum
Literatur (Edebiyat)	Lat. litterātūra	16. yy.	Lat. litterātūra
Märchen (Masal)	Alm. māren	19. yy. (9. yy.)	Alm. māren
Parabel (Parabol)	Lat. parabola	9. yy.	EYun. parabállein
Roman (Roman)	Fr. roman	17. Jh.	Lat. rōmānicē
Satire (Hiciv)	Lat. satira	16. yy.	EYun. satyrus
Theater (Tiyatro)	Lat. theātrum	16. yy.	EYun. théātron

Tablo 1: Almanca Tür Adlarının Etimolojik Kökeni

Bu dokuman 2025/07/03 10:39:07 tarihinde (194.27.7.38) bookcites.com adresinden indirilmiştir.

Almancaya bakıldığında yer verilen toplam on üç türden dördünün Almancanın kendi söz varlığı içerisinden doğduğu, geri kalan dokuz türün ise başka dillerden alındığı görülmektedir.

Tür Adı	Alındığı Dil	Türkçeye Girişi	Kelimenin Kökeni
Anektod	Fr. anecdote	1936	EYun. anékdotos
Anlatı	TTü. anlat-	1956 (1073)	TTü. anlat-
Deneme	TTü. deŋ denk, eş	1955 (1000)	TTü. deŋ denk, eş
Destan	Fa. dastān/dāsitān	1300	Zend dili Dasta
Edebiyat	Ar. adabīyāt	1866	Ar. adabīyāt
Efsane	Fa. afsāna	1360	Zend dili apa-saŋha
Fabl	Fr. fable	1961	Lat. fābula
Hiciv	Ar. hacw	1300	Ar. hacw
(Kısa) Hikaye	Ar. ḥikāya	1330	Ar. ḥikāya
Kıssa	Ar. ḳaṣṣa	1069	Ar. kaṣṣa
Masal	Ar. maṯal	1680	Ar. maṯal
Roman	Fr. roman	1860	Lat. romanice
Şiir	Ar. şiʿr	1069	İbr. şīr
Tiyatro	Fr. théatre	1840	Eyun. théatron

Tablo 2: Türkçe Tür Adlarının Etimolojik Kökeni

Türkçede ise yer verilen toplam on üç türden ikisinin Türkçenin kendi söz varlığı içerisinden doğduğu, geri kalan on bir türün ise başka dillerden alındığı görülmektedir.

www.teskongre.org
Bu doküman 2025/07/03 10:39:07 tarihinde (194.27.7.88) bookcites.com adresinden indirilmiştir.

Söz konusu dillerdeki alıntı kelimeleri alındıkları ülkeye göre sınıflandırdığımızda ortaya aşağıdaki tablolar çıkmaktadır:

Almancadaki Tür Adlarının Kökenleri	
Almanca	4
Latince	5
Eski Yunanca	5

Tablo 3: Almanca Edebi Tür Adlarının Dillere Göre Dağılımı

Almancadaki edebi tür adlarının etimolojik geçmişine bakıldığında beş tanesinin Latince, beş tanesinin eski Yunanca ve dört tanesinin de Almanca kökenli olduğu görülmektedir.

Türkçedeki Tür Adlarının Kökenleri	
Arapça	5
İbranice	1
Yunanca	2
Latince	2
Zend Dili	2
Türkçe	2

Tablo 4: Türkçe Edebi Tür Adlarının Dillere Göre Dağılımı

Türkçedeki edebi tür adlarına bakıldığında ise bunların beş tanesinin Arapça, iki tanesinin eski Yunanca, iki tanesinin Latince, iki tanesinin Zend dili, iki tanesinin Türkçe ve bir tanesinin de İbranice kökenli olduğu saptanmıştır.

Bu açıdan bakıldığında Almancanın yalnızca iki farklı dilden kelime aldığı, Türkçenin ise beş farklı dile ait kelimeleri kendi içine aldığı ve dolaysıyla da beslendiği kaynak çeşitliliği açısından daha zengin olduğu söylenebilir.

Bu doküman 2025/07/03 10:39:07 tarihinde (194.27.7.88) bookcites.com adresinden indirilmiştir.

Üçüncü bir dil üzerinden alınan kelimeler

Bir kelimenin etimolojik kökeninin x diline dayanması ilgili kelimenin Türkçeye ya da Almancaya x dili üzerinden girdiği anlamına gelmemektedir. Örneğin Almancadaki Essay (Deneme) teriminin kökeni Latince Exagium'e dayanmaktadır. Fakat söz konusu kelime Almancaya Fransızca üzerinden giriş yapmıştır. Yine aynı şekilde Türkçedeki Destan terimi köken olarak Zend dilindeki Dasta'ya dayanmaktadır. Ama Türkçeye geçişi farsça aracılığıyla olmuştur.

Tür Adı	**Alındığı Dil**	**Almancaya Girişi**	**Kelimenin kökeni**
Anektode (Anektod)	Fr. anecdote	18.yy	EYun. anékdota
Epos (Destan)	Lat. epicus,	18. yy.	EYun. epikós
Essay (Deneme)	Fr. essais	18. yy.	Lat. exagium
Fabel (Fabl)	Fr. fable	15. yy.	Lat. fābula
Parabel	Lat. parabola	9. yy.	EYun. parabállein
Roman (Roman)	Fr. roman	17. Jh.	Lat. rōmānicē
Satire (Hiciv)	Lat. satira	16. yy.	EYun. satyrus
Theater (Tiyatro)	Lat. theātrum	16. yy.	EYun. théātron

Tablo 5: Almancadaki Tür Adlarına Aracılık Yapan Diller

Yukarıdaki tablo sekiz tür adının Almancaya geçişinin üçüncü bir dil aracılığıyla meydana geldiğini ortaya koymaktadır.

Tür Adı	**Alındığı Dil**	**Türkçeye Girişi**	**Kelimenin Kökeni**
Anektod	Fr. anecdote	1936	EYun anékdotos
Destan	Fa. dastān/dāsitān	1300	Zend dili Dasta
Efsane	Fa. afsāna	1360	Zend dili apa-saŋha
Fabl	Fr. fable	1961	Lat. fābula

www.teskongre.org
Bu doküman 2025/07/03 10:39:07 tarihinde (194.27.7.88) bookcites.com adresinden indirilmiştir.

Roman	Fr. roman	1860	Lat. romanice
Şiir	Ar. şiʿr	1069	İbr. şīr
Tiyatro	Fr. théatre	1840	Eyun. théātron

Tablo 6: Türkçedeki Tür Adlarına Aracılık Yapan Diller

Türkçeye ait tabloda ise toplam yedi yabancı kökenli kelimenin başka bir dilin aracılığı üzerinden Türkçeye aktarıldığı anlaşılmaktadır.

Bu kelimelerden dört tanesi ise her iki dil de benzerlik göstermektedir: Anektod, fabl, roman ve tiyatro adlandırmaları gerek Almancaya, gerekçe Türkçeye Fransızca üzerinden geçiş yapmışlardır.

Edebi tür adlandırmalarının şekillenmesinde belirleyici olan diller

Almanca ve Türkçe dillerinde edebi tür adlandırmalarının şekillenmesinde hangi dillerin daha önemli rol oynadığının saptanabilmesi adına alttaki tablo önemli veriler sunmaktadır:

Yabancı Dil Kökenli/ Aracılığıyla Giren Tür Adları			
Almanca		Türkçe	
Fransızca	4	Arapça	6
Latince	6	Farsça	2
		Fransızca	4

Tablo 7: Yabancı Kökenli Tür Adlarının Almanca ve Türkçedeki Etkileri

Yukarıdaki tabloya göre Almanca kökene dayanmayan edebi tür adlandırmalarının tamamı Fransızca ve Latince kökenlidir veya bu diller aracılığıyla Almancaya girmiştir. Bu veriden hareketle edebi türlerin adlandırılması hususunda Almancayı en çok etkileyen dillerin her ikisinin de Hint-Cermen dil ailesinin mensubu olan Fransızca ve Latince olduğu ifade edilebilir. Dil aileleri boyutundan bakıldığında tamamıyla aynı dil ailesinin paydaşları arasında bir etkileşim söz konusudur.

Türkçeyi ele aldığımızda ise üç farklı dilden kelime alındığını veya bu dillerin aracılık ettiğini gözlemlemekteyiz. Burada altı kelimeyle Arapça en önemli dil olarak göze çarpmaktadır. Arapçayı dört kelime ile Fransızca ve iki kelime ile Farsça takip etmektedir. Dil aileleri üzerinden bakıldığında Almancadakinin tam tersine bir durum görülmektedir. Türkçe kaynak olarak hem Hint-Avrupa hem de Hami-Sami dil ailelerinden beslenmiştir ve bunların hiç biri Türkçe ile aynı dil ailesi grubuna dahil değildir.

Bu dokuman 2025/07/03 10:39:07 tarihinde (194.27.7.88) bookcites.com adresinden indirilmiştir.

Buradan hareketle Almancayı edebi tür adlandırmaları konusunda etkileyen en önemli dillerin Latince ve Fransızca olduğunu söylemek mümkündür. Türkçe de ise edebi tür isimlerinin şekillenmesinde en büyük rolü Arapça oynamıştır. Arapçayı sırayla Fransızca ve Farsça takip etmektedir.

İlginç bir tesadüf ise her iki dilde de Fransızcadan alınan edebi tür adlarının yüzde üzerinden değerlendirildiğinde % 40'lık bir orana sahip olmasıdır.

Tarihsel açıdan bakıldığında Türkçeye giren ilk Fransızca edebi tür adının giriş tarihi on dokuzuncu yüzyıl olarak gözükmektedir. Almancanın Fransızcadan yaptığı alıntılar ise on beşinci yüzyıla kadar uzanmaktadır. Dolaysıyla Almancanın henüz Fransız dili *lingua franca* olmadan önce de Fransızcadan kelime almış olduğu söylenebilir. Türkçenin ise alıntı yaptığı dönem Fransızcanın artık tüm dünya da bir edebiyat ve kültür dili olarak kabul gördüğü on dokuzuncu yüzyıldır.

Eğer Edebiyat kelimesini saymazsak, edebi tür adlandırmaları konusunda on dokuzuncu yüzyılın bir dönüm noktası olduğunu söylemek mümkündür. Bu döneme kadar Arapça ve Farsça kökenli kelimelerden faydalanan Türkçe, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren Fransızca kelimelere yönelmiştir. Benzer bir dönüm noktası Almanca için de söz konusudur. Almanca da on sekizinci yüzyıla kadar Latinceden alıntı yapmış, ama bu dönemden sonra yalnızca Fransızca kökenli veya Fransızcanın aracılık ettiği kelimeleri kullanmaya başlamıştır.

www.teskongre.org
Bu doküman 2025/07/03 10:39:07 tarihinde (194.27.7.88) bookcites.com adresinden indirilmiştir.

Kaynaklar

Nişanyan Sözlük (2018). https://www.nisanyansozluk.com/?

DWDS (2018). Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart. https://www.dwds.de/

Bu dokuman 2025/07/03 10:39:07 tarihinde (194.27.7.88) bookcites.com adresinden indirilmiştir.

Bu doküman 2025/07/03 10:39:07 tarihinde (194.27.7.88) bookcites.com adresinden indirilmiştir.

Bu doküman 2025/07/03 10:39:07 tarihinde (194.27.7.88) bookcites.com adresinden indirilmiştir.